

УДК 347.12

РЕПРОДУКТИВНІ ПРАВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В СИСТЕМІ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ

Мухамєдова Е.Е.

Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, м. Сімферополь, Україна

В статті наводиться теоретико-правовий аналіз природи репродуктивних прав фізичної особи як особистого немайнового права фізичної особи на здоров'я. Досліджено законодавче закріплення даного права як на національному рівні, так і його нормативне врегулювання на міжнародному рівні. Розглянуто погляди науковців на визначення приватно – правової природи репродуктивних прав.

Ключові слова: особисті немайнові права, фізична особа, репродуктивні права, право на здоров'я, репродуктивне здоров'я.

В даний час надзвичайної актуальності набуло питання правового регулювання феномену відтворення людиною собі подібних. Свідомством цього може слугувати поява в міжнародних документах і науковій літературі терміну «репродуктивні права» людини. Дане питання актуалізується сьогодні й на рівні всього суспільства, адже як відомо в Україні протягом останніх десятиріч спостерігається тенденція зменшення чисельності населення, зниження народжуваності тощо. За даними щомісячної статистичної інформації Державного комітету статистики України щодо чисельності населення України спостерігається тенденція зменшення кількості постійного населення. Так, якщо станом на 1 вересня 2012 р. чисельність всього постійного населення України складала 45 млн. 559 тис., то вже станом на 1 жовтня 2012 р. – 45 млн. 378 тис. Така ж динаміка зменшення чисельності населення спостерігалася й у 2011 р. [1].

Необхідність охорони репродуктивного здоров'я сьогодні усвідомлена на державному рівні, про що свідчить схвалення Концепції Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації на 2006 – 2015 роки». Мета програми полягає у поліпшенні репродуктивного здоров'я населення України як важливої складової забезпечення соціально-економічного потенціалу країни [2]. Врегулювання даних питань здійснюється й на міжнародному рівні. Так, у Програмі дій Міжнародної конференції з народонаселення та розвитку (Каїр, 1994 р.) зазначено, що репродуктивне здоров'я є не просто свідченням відсутності хвороб репродуктивної системи або порушень її функцій, а є станом повного фізичного, розумового і соціального благополуччя, що передбачає можливість задовільного та безпечного сексуального життя, здатність до відтворення, право чоловіків і жінок на інформацію та доступ до безпечних, ефективних, прийнятних за вартістю методів планування сім'ї та інших інших ними методів регулювання народжуваності, що не суперечать закону, а також право на доступ до відповідних послуг з охорони здоров'я, що дають змогу жінці безпечно перенести вагітність та пологи, а батькам - створити найкращі умови для народження здорової дитини [3. с. 39] тощо.

Четверта Всесвітня конференція щодо становища жінок (Пекін, 1995 р.), зробила Статут про статеві і репродуктивні права, який включає наступні 12 прав: право на життя; право на свободу і безпеку особи; право на рівність та свободу від всіх форм дискримінації; право на приватне життя; право на свободу думки; право на інформацію та освіту; право на вирішення питання щодо вступу в шлюб, право на створення сім'ї та її планування; право на прийняття рішення: мати чи не мати дітей, а також щодо часу їх народження; право на охорону та захист здоров'я; право на користування досягненнями наукового прогресу; право на свободу зборів та участі в політичній діяльності; право бути вільним від тортур та принизливого ставлення [4]. Таким чином репродуктивні права розглядаються як комплексна категорія. Особливістю даного документа є те, що до репродуктивних прав особи відносяться основні загальнови́знані права людини, які тлумачаться з точки зору різних аспектів репродуктивних прав. Таким чином, питання визначення певного місця репродуктивних прав особи в системі особистих прав людини не вирішено й на міжнародному рівні. Адже дана категорія прав знаходить своє відображення у змісті багатьох прав людини.

При цьому відзначимо, що міжнародно-правові документи у сфері прав людини не закріплюють будь-які репродуктивні можливості чи права: не йдеться про них ні в Загальній декларації прав людини, ні в Міжнародних пактах про права людини, і в регіональних документах, зокрема, Європейській конвенції про захист прав людини і основних свобод. Міжнародні документи не містять конкретних рекомендацій державам щодо реалізації репродуктивних прав та розуміють репродуктивні можливості у складі невід'ємних прав людини. Ще одним прикладом може слугувати Віденська декларація і програма дій, прийнята 25 червня 1993 р. на II Всесвітній конференції з прав людини, яка, закріплюючи право кожного на користування результатами наукового прогресу та його практичного застосування, тільки підкреслює важливість міжнародної співпраці, особливо в біомедичних і біологічних науках. Віденська декларація загалом передбачає право кожної жінки на доступне і належне медичне обслуговування і на можливо широкий спектр послуг у сфері планування сім'ї тощо [5].

Враховуючи особливість статусу Європейського суду з прав людини, особливий інтерес викликають скарги, що подаються до нього державами-учасницями Європейської конвенції. У вирішенні таких специфічних питань Європейський суд виходить з того, що держави мають певну свободу вибору в їх регулюванні. Прикладом такого підходу Європейського суду є рішення у справі Косси проти Сполученого Королівства, у справі Брюггеманн і Шойтен проти Федеральної Республіки Німеччина, у справі Херц проти Норвегії та ін.). У всіх рішеннях Суд ухилився від формулювання будь-яких самостійних репродуктивних прав. Така загальна обережність притаманна всім міжнародним організаціям [6]. Це пояснюється відсутністю єдиної концепції визначення репродуктивних прав як на міжнародному рівні, так і на національних рівнях.

В нашій країні значним каталізатором розгляду даної проблеми є новітні досягнення у сфері біомедицини, що істотно розширили можливості лікування безпліддя за допомогою нових репродуктивних технологій. В даний час вітчизняне законодавство не закріплює окремої самостійної категорії «репродуктивні права», разом з тим багато норм книги другої Цивільного Кодексу України (далі – ЦК Украї-

ни) можуть розглядатися як основа для формування концепції репродуктивних можливостей. Ст. 281 ЦК України в контексті права на життя закріплює репродуктивні можливості фізичної особи. Можливо використання тільки дозволених на території України допоміжних репродуктивних технологій. Відповідно до ст. 290 ЦК України повнолітня дієздатна фізична особа має право бути донором крові, її компонентів, а також органів та інших анатомічних матеріалів та репродуктивних клітин тощо [7].

Проблема репродуктивних прав або окремих репродуктивних можливостей обговорювалася й в цивілістичній науці. Питання правового регулювання народжуваності піднімалися ще за радянських часів М. Н. Малєїною. Проте в своїх роботах вчена не застосовує термін «репродуктивні права». Наприклад, у дослідженні «Людина і медицина в сучасному праві» вона використовує термін «регулювання репродуктивної діяльності». Саме через таке поняття розглядаються такі права, як право на штучне переривання вагітності, штучне запліднення, медичну допомогу при безплідді та ін. [8]. Тобто, репродуктивні права як самостійна категорія особистих прав фізичної особи не визнавалася, оскільки мова йшла більшою мірою про методи державного впливу на одну із сфер людської діяльності.

На думку Р. О. Стефанчука тлумачення репродуктивних прав виключно як складової права на життя, що сприйняв ЦК України, є неприпустимим, оскільки право на життя має свою чітко визначену структуру. Дані права відмежовуються за об'єктом. Так, якщо об'єктом права на життя є особисте немайнове благо – життя особи носія цього права, то об'єктом репродуктивних прав є здійснення репродуктивної функції, що спрямоване на зачаття життя інших осіб. Розуміння репродуктивних прав виключно як складової права на охорону здоров'я також вважається вченим доволі вузьким розумінням, оскільки даним правам властива і низка позитивних повноважень. Репродуктивні права повинні розглядатися як система відокремлених особистих немайнових прав фізичних осіб, що забезпечують їх природне існування та спрямовані на здійснення репродуктивної функції фізичних осіб [9, с. 348-349].

Аналіз наукових джерел дає підстави зробити висновок про те, що в юридичній науці склалося декілька напрямів розуміння природи та місця репродуктивних прав особи: репродуктивні права носять самостійний відокремлений характер; другий напрямок ґрунтується на тому, що репродуктивні права мають свою приналежність або до права фізичної особи на життя та / або як складовий елемент права на здоров'я.

Схиляємось до того, що репродуктивним правам більшою мірою притаманна природа особистого немайнового права фізичної особи на здоров'я, невід'ємним елементом якого вони виступають. Здійснення особою репродуктивних можливостей відбувається в межах реалізації особистого немайнового права на здоров'я кожної фізичної особи, яке визначається як стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а його приватноправове врегулювання дає можливість кожній особі самостійно обирати ті чи інші способи реалізації власних можливостей, в тому числі й репродуктивних.

Разом із тим, уявляється, що природа та сутність репродуктивних прав фізичної особи мають похідний характер від права людини на здоров'я. З цього приводу слушно видається думка Л. О. Красавчикової щодо розуміння права на здоров'я в широкому смислі слова, яке являє собою сукупність юридичних норм, що покликані

забезпечити нормальну життєдіяльність людини, її фізичне і психічне благополуччя [10, с. 140]. Дійсно, до структури такої комплексної категорії «здоров'я» належать й складові, що сприяють реалізації репродуктивних можливостей особи як в сфері її біологічного існування, так і в сфері забезпечення її духовного і соціального буття. Тому їх розгляд та розуміння сутності більш доцільним уявляється саме в контексті права людини на здоров'я.

Адже відносини, що складаються з приводу здоров'я особи, регулюються нормами різноманітних галузей права (адміністративного, цивільного, трудового, кримінального права тощо). Категорія право на здоров'я – це універсальна категорія, що дозволяє охопити усі правові приписи (як охоронні, так й регулятивні), що існують в цій сфері.

Виходячи з визначення "здоров'я", закріпленого в Статуті Всесвітньої організації охорони здоров'я, яке розуміється як стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, вважаємо, що особисте немайнове право фізичної особи на здоров'я носить більш широкий характер, ніж право на охорону здоров'я або права, які виникають у сфері медичних відносин як, наприклад, у зв'язку зі вступом особою "модусу "пацієнт".

Можна констатувати, що право на здоров'я в загальному розумінні вміщує всі перелічені немайнові права у сфері охорони здоров'я, так і медичних відносин, кінцевою метою яких є досягнення стану повного фізичного, душевного і соціального благополуччя. Законодавче закріплення природного права фізичної особи на здоров'я гарантує його охорону здоров'я, а приватно-правова регламентація даного права надає можливість кожній людині на свій розсуд вибирати ті чи інші способи досягнення стану повного фізичного, душевного і соціального благополуччя.

Враховуючи багатогалузевий характер регулювання відносин, що виникають з приводу здоров'я людини в широкому розумінні, можна вести мову про право на здоров'я в цивільно-правовому аспекті, як частина предмету цивільно-правового регулювання. Здоров'я це особисте нематеріальне благо, яке складає основу життєдіяльності людини.

Цивільне право регулює найбільш важливі і найбільш типові суспільні відносини шляхом закріплення в цивільно-правових нормах відповідні особисті немайнові права, які складають їх зміст. Адже цивільне право не в змозі нормативно регулювати і охороняти абсолютно всі особисті немайнові правовідносини, які виникають у суспільстві. Як справедливо відзначається в літературі, проведення надмірної дріб'язкової деталізації особистих немайнових прав фізичної особи є помилковим. Цивілістичні наукові дослідження не повинні гнатись за кількістю особистих немайнових прав. Вдосконалення системи особистих немайнових прав повинно здійснюватися шляхом правового осмислення, а не механічної юридизації медичних, біологічних та інших генетичних процесів та явищ. [9, с. 249].

З метою узгодженого регулювання особистих немайнових відносин особисті права слід розглядати, ґрунтуючись на сукупності існуючих між ними приватних і публічних зв'язків, в єдності природного існування і соціального буття фізичної особи.

В підтримку даної позиції слід відзначити, що відносно системи особистих немайнових прав фізичної особи спостерігається тенденція розгляду особистих немайнових прав фізичної особи у сукупності з майновими правами. Так І. В. Спаси-

бо-Фатєєва розглядає «феномен парних прав», який полягає в тому, що будучи протилежними за своєю природою, вони взаємно пов'язані. Цей зв'язок призводить до їх взаємообумовленості, взаємозалежності, взаємодоповнюваності [11, с. 139]. Враховуючи ознаку взаємодоповнюваності «парних прав», вважаємо, що такий підхід сприятиме створенню цілісної системи особистих прав людини, що має метою забезпечення найбільш ефективного їх регулювання.

Підсумовуючи наведене, уявляється доцільним змінити законодавче розміщення репродуктивних прав шляхом вилучення їх із ст. 281 ЦК України, яка регламентує право на життя фізичної особи, та включення репродуктивних прав як відособлену складову права фізичної особи на здоров'я. Адже у ЦК України прямо не закріплено право людини на здоров'я як таке. Однак, передбачені його складові, які покликані забезпечувати право на охорону здоров'я, а отже і право людини на здоров'я. Ст. 283 ЦК України закріплює право фізичної особи на охорону здоров'я, яке забезпечується системною діяльністю державних та інших організацій, передбаченою Конституцією України та законом. Крім загального закріплення права на охорону здоров'я, ЦК України також містить норми, спрямовані на його забезпечення та реалізацію. Зокрема, це положення частини 3 статті 281, статей 282, 284, 285, 286, 287, 290 ЦК України тощо. Тому репродуктивні права слід розмістити серед окремих статей ЦК України, що відносяться до елементів права на здоров'я.

В свою чергу репродуктивні права слід розуміти як права, що пов'язані із відтворенням людини, спрямовані на досягнення стану повного фізичного, психічного і соціального благополуччя у сфері здійснення репродуктивних можливостей (репродуктивного здоров'я) шляхом вільного вирішення питань дітородіння і планування сім'ї, та полягають у можливості вільного здійснення жінкою штучного переривання вагітності, здійснення за бажанням жінки або чоловіка стерилізації, застосування допоміжних репродуктивних технологій лише за медичними показаннями, а також характеризуються властивостями особистого немайнового права фізичної особи на здоров'я, у складі якого вони передбачаються, або невід'ємним елементом якого виступають.

Список використаних джерел:

1. Статистична інформація Державного комітету статистики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Про схвалення Концепції Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації на 2006 – 2015 роки»: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 квітня 2006 р., № 244-р // Офіційний вісник України. – 2006 р., № 18, ст. 1352.
3. Доклад Международной конференции по народонаселению и развитию. Каир, 5-13 сентября 1994 года. – Нью-Йорк, 1995 г. – 189 с. (Издание Организации Объединенных Наций).
4. Статут про статеві і репродуктивні права (IPPF Charter on Sexual and Reproductive Rights). [Електронний ресурс]: Сайт Міжнародної федерації планування сім'ї (IPPF Central Office). Режим доступу: <http://www.ippf.org/en/Resources/Statements/IPPF+Charter+on+Sexual+and+Reproductive+Rights.htm>.
5. Віденська декларація і програма дій, прийнята 25 червня 1993 р. на II Всесвітній конференції з прав людини. [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_504&p=-1270046853758371.

6. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика / [Д. Гомьен, Д. Харрис, Л. Зваак]; науч. ред. Л. Б. Архипова. [Монография]. – М.: Издательство Московского независимого института международного права, 1998. – 598 с.

7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 40 – 44. – Ст. 356; з наступними змінами і доповненнями.

8. Малеина М. Н. Человек и медицина в современном праве: уч. и практ. Пособие / М. Н. Малеина. – М.: БЕК, 1995. – 272 с.

9. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві: Поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту / Р. О. Стефанчук. – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2007. – 626 с.

10. Красавчикова Л. О. Понятие и система личных, не связанных с имущественными, прав граждан (физических лиц) в гражданском праве Российской Федерации: дис... доктора юрид. наук: 12.00.03/ Красавчикова Лариса Октябрьевна. – Екатеринбург, 1994. – 435 с.

11. Спасибо-Фатеева И. В. Парные права или еще одна попытка разобраться с личными неимущественными правами, сопоставить их с имущественными правами и определить значимость категории «парные права» и их виды / Спасибо-Фатеева И. В. – К.: Юринком Интер, 2010. – 1040 с. – (Личные неимущественные права: проблемы теории и практики применения) (сборник статей и иных материалов).

Мухамедова Э.Э. Репродуктивные права физической личности в системе личных неимущественных прав / Э.Э. Мухамедова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2012. – Т. 25 (64). № 2. 2012. – С. 136-141.

В статье приводится теоретико-правовой анализ природы репродуктивных прав физического лица как личного неимущественного права физического лица на здоровье. Исследовано законодательное закрепление данного права, как на национальном уровне, так и его нормативное урегулирование на международном уровне. Рассмотрены взгляды ученых на определение частно – правовой природы репродуктивных прав.

Ключевые слова: личные неимущественные права, физическое лицо, репродуктивные права, право на здоровье, репродуктивное здоровье.

Mukhamedova E.E. the Genesial rights for physical personality in the system of the personal unproperty rights / E.E. Mukhamedova // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2012. – Vol. 25 (64). № 2. 2012. – P. 136-141.

The article deals with theoretical legal analysis of reproductive rights as the personal non-property right of natural persons on a health. The legislative reserving of this right is investigational, both at national level and his normative settlement at an international level. The views of scientists are considered to determination privately-legal nature of reproductive rights.

Keywords: personal non-property rights, natural person, reproductive rights, right on a health, reproductive health.